

Το νηματουργείο «Βέρμιον» στη Βέροια

Αναστασία Ι. Μαργιέ

Αρχιτέκτονας-Μηχανικός

Άννα Σ. Μασκάνη

Αρχιτέκτονας-Μηχανικός

Το συγκρότημα του νηματουργείου βάμβακος «Βέρμιον» είναι ένα από τα μεγαλύτερα βιομηχανικά συγκροτήματα της Μακεδονίας και το μεγαλύτερο της Βέροιας. Κατασκευάστηκε στις αρχές του 20ού αιώνα και αποτελεί ένα από τα πρώτα δείγματα βιομηχανικών συγκροτημάτων στην Ελλάδα όπου συνυπάρχουν χώροι παραγωγής, διοίκησης και κατοικίας. Η παραγωγή του ήταν τόσο μεγάλη ώστε τα προϊόντα του εξαγόταν σε χώρες της Ευρώπης αλλά και εκτός αυτής. Στο εσωτερικό, τα νήματα διοχετεύονταν στην αγορά της Μακεδονίας και της Θράκης.

Το συγκρότημα του νηματουργείου βάμβακος «Βέρμιον» (τότε με την ονομασία «Σωσσίδη») ιδρύθηκε το 1902 από τους Αθανάσιο Σωσσίδη, Φάικ Εφένδη και Ιωάννη Κούλη. Η περιοχή στην οποία κατασκευάστηκε θεωρείται προνομιούχα καθώς βρίσκεται σε γεωγραφικά κομβικό σημείο, στην περιοχή της Αγ. Τριάδας, λίγα χιλιόμετρα εκτός της πόλεως της Βέροιας και πλησίον της οδού που οδηγεί στην Κοζάνη. Το σημείο αυτό αποτελεί επίσης πέρασμα προς το Σέλι, την Κουμαριά και τα Τρία Πέντε Πηγάδια. Το 1927, κατασκευάστηκε από τον επιχειρηματία Κανελλόπουλο και από Τούρκο επιχειρηματία, το Υδροηλεκτρικό Εργοστάσιο μαζί

με την τεχνητή του λίμνη, σε κοντινή απόσταση με το νηματουργείο. Ολόκληρο το συγκρότημα αποτέλεσε τότε την ανώνυμη εταιρία «Βέρμιον».¹

Στη συνέχεια το εργοστάσιο ηλεκτροφωτισμού και μεγάλο τμήμα της περιοχής, όπου λειτουργούσαν μύλοι και μπατάνια, πέρασαν εξολοκλήρου στην κυριότητα του Αθανάσιου Σωσσίδη. Με την κίνηση αυτή εξασφάλισε τη μονοπωλιακή εκμετάλλευση του υδάτινου δυναμικού της περιοχής και τη μέγιστη απόδοση του εργοστασίου.

Όταν ο Αθανάσιος Σωσσίδης απεβίωσε, το 1951, το νηματουργείο, καθώς και το εργοστάσιο ηλεκτροφωτισμού, πωλή-

θηκε από τους κληρονόμους του στους Ναουσαίους μεγαλοεπιχειρηματίες αδελφούς Θεόδωρο, Θωμά, Περικλή και Κωνσταντίνο Λαναρά. Τα αδέρφια Λαναρά αποσκοπούσαν στην εκμετάλλευση του υδροηλεκτρικού εργοστασίου αλλά υποχρεώθηκαν να αγοράσουν ολόκληρο το βιομηχανικό συγκρότημα. Στο τέλος της δεκαετίας του 1950, το εργοστάσιο ηλεκτροφωτισμού, καθώς και ορισμένες εργατικές κατοικίες, εξαγοράστηκαν από τη Δημόσια Επιχείρηση Ηλεκτρισμού. Το 1966 εκσυγχρονίστηκαν οι κτιριακές και μηχανολογικές εγκαταστάσεις του νηματουργείου, αφού αυτό πέρασε στην κυριότητα του Πατελή Πασχαλίδη. Το 1972, στις

1. Η οχυρωματική διάταξη του νηματουργείου «Βέρμιον».

εγκαταστάσεις του νηματουργείου ξέσπασε μεγάλη πυρκαγιά, η οποία είχε καταστροφικές συνέπειες για την επιχείρηση. Έκτοτε, το κτιριακό συγκρότημα του νηματουργείου χρησιμοποιείται ως αποθηκευτικός χώρος για τις ανάγκες του νέου εργοστασίου κλωστοϋφαντουργίας «Π. Πασχαλίδη & Υιοί Α.Β.Ε.Ε.».

Το νηματουργείο «Βέρμιον» είναι ένα οχυρωμένο συγκρότημα, πρωτότυπο όσον αφορά στη διάρθρωση των λειτουργιών και των χώρων του. Αποτελείται από τον κύριο χώρο παραγωγής, το χώρο διοίκησης, το μηχανουργείο, αποθηκευτικούς χώρους, κατοικίες εργατών και φυλάκων και την κατοικία του διευθυντή. Επίσης υπήρχαν δύο πύργοι, οι οποίοι χρησίμευαν ως εργατικές κατοικίες αλλά και ως παρατηρητήρια προς την πόλη της Βέροιας. Όλα τα κτίσματα βρίσκονταν εντός τειχών, τα οποία λειτουργούσαν τόσο ως τοίχοι αντιστήριξης όσο και για την προστασία του συγκροτήματος από εξωτερικές επιθέσεις.

Εκτός των τειχών² υπήρχαν και άλλες εργατικές κατοικίες, οι οποίες φιλοξενούσαν περίπου σαράντα οικογένειες.³ Χτίστηκαν, σύμφωνα με προφορικές μαρτυρίες, το 1927. Για τα δεδομένα της εποχής, οι οικογένειες που διέμεναν εκεί θεωρούνταν προνομιούχες, καθώς τους παρέχονταν δωρεάν ο χώρος διαμονής και η δυνατότητα χρήσης ηλεκτρικού ρεύματος. Επιπλέον, πλεονεκτούσαν έναντι των υπολοίπων εργαζομένων που κατοικούσαν στη Βέροια, οι οποίοι έπρεπε καθημερινά να διανύσουν μεγάλη απόσταση για να φτάσουν στο χώρο εργασίας τους.

Όσον αφορά στη διαδικασία παραγωγής του νήματος, η αγορά της πρώτης ύλης γινόταν σε μεγάλες ποσότητες από εκκοκκιστήρια και μεμονωμένους παραγωγούς βάμβακος

της γύρω περιοχής. Ακολουθούσε η μεταφορά του με κára στο βιομηχανικό συγκρότημα, όπου και φυλασσόταν προσωρινά στους αποθηκευτικούς χώρους. Η μεταφορά του ακατέργαστου βάμβακος από την είσοδο του εργοστασίου έως το πίσω τμήμα του γινόταν με βαγονέτο, που κινούνταν επάνω σε ράγες και χωρούσε 500-600 οκάδες βαμβάκι.

Στο πίσω τμήμα του κτιρίου υπήρχε εγκατεστημένο αναβατήριο, το οποίο ανύψωνε το βαμβάκι μέχρι τη στάμη του ορόφου του εργοστασίου για να ξεκινήσει η επεξεργασία του στο μηχάνημα του «σκοούτσερ»⁴ (ή «λύκου»). Το «σκοούτσερ» πραγματοποιούσε το άνοιγμα, το καθάρισμα και την ανάμιξη του ακατέργαστου βαμβακιού. Στη συνέχεια το βαμβάκι προωθούνταν στα λανάρια όπου διαμορφωνόταν το πρώτο χοντρό φιλί, το οποίο τυλιγόταν προσωρινά σε κάθετους κυλίνδρους, ύψους ενός περίπου μέτρου. Μέσα στους κυλίνδρους, το φιλί περνούσε στην τρίτη φάση επεξεργασίας, τους σύρτες, και γινόταν πιο λεπτό. Το επόμενο στάδιο ήταν η επεξεργασία του φιλιού από τις προγενέστερες ή «μπουρνέστρες», όπως συνήθιζαν να τις αποκαλούν οι εργάτριες, όπου το λεπτό φιλί γινόταν πρόνημα. Η παραγωγή του νήματος γινόταν στους πάγκους με γρήγορη περιστροφή του πρόνηματος. Το νήμα τυλιγόταν σε ξύλινους κώνους ή κυλίνδρους, τις μπομπίνες, και μεταφερόταν στο χώρο όπου βρίσκονταν οι ανέμες για να δημιουργηθούν οι τσιλέςδες. Ακολουθούσε η συσκευασία τους σε πακέτα και η παραμονή τους για μικρό χρονικό διάστημα σε χώρο με σχετική υγρασία με σκοπό την ισορροπία των συνθηκών υγρασίας. Στη συνέχεια, τα πακέτα αποθηκεύονταν στο πατάρι, όπου το περιβάλλον ήταν ξηρό και διέθετε τις κατάλληλες συνθήκες για να μην επέλθει αλλοίωση του τελικού προϊόντος. Στο δάπεδο του εργοστασίου

υπήρχαν κανάλια νερού για τη ρύθμιση του ποσοστού της υγρασίας του χώρου, διαφορετικού σε κάθε στάδιο της παραγωγής, το οποίο αποτελεί σημαντικό παράγοντα για την καλή ποιότητα του νήματος.⁵

Η διάταξη των μηχανημάτων είχε άμεση σχέση με τη διαδικασία παραγωγής του νήματος. Τα μηχανήματα ήταν τοποθετημένα σε σειρά, στο κέντρο του χώρου παραγωγής, έτσι ώστε να σχηματίζονται διάδρομοι κυκλοφορίας αριστερά και δεξιά τους. Οι ανέμες, ενώ αρχικά βρίσκονταν στον κύριο χώρο παραγωγής, στη συνέχεια μεταφέρθηκαν σε νέο χώρο, που κατασκευάστηκε σε άμεση

2. Το νηματουργείο «Βέρμιον» (τότε «Σωσσίδου») στη Βέροια.

3. Το νηματοουργείο «Βέρμιον» κατά τη δεύτερη φάση (1952-1966).

γεινίαση με αυτόν. Οι πάγκοι, τα τελευταία μηχανήματα παραγωγής, ήταν τοποθετημένοι κοντά στην κεντρική είσοδο του εργοστασίου.

Μέχρι το 1950 περίπου, τα μηχανήματα του εργοστασίου λειτουργούσαν αποκλειστικά με την εκμετάλλευση της υδραυλικής ενέργειας της περιοχής. Το νερό, μέσω μεταλλικού αγωγού διαμέτρου 80 εκατοστών, εισερχόταν στο πίσω τμήμα του εργοστασίου και έθετε σε κίνηση την υδροτουρμπίνα. Στη συνέχεια, μέσω μεγάλου ιμάντα, περιστρεφόταν ο κεντρικός οριζόντιος άξονας, ο οποίος μέσω μικρότερων ιμάντων, αξόνων και τροχαλιών έθετε σε κίνηση τα υπόλοιπα μηχανήματα. Αργότερα, η υδροτουρμπίνα, η οποία είχε ισχύ 220 ίππων, αντικαταστάθηκε από ηλεκτροκινητήρα. Μετά το 1945, σε ορισμένα μηχανήματα, τοποθετήθηκαν ανεξάρτητοι ηλεκτροκινητήρες, οπότε και μπόρεσαν να τοποθετηθούν σε νέους, αυτοτελείς χώρους. Το 1952, επί ιδιοκτησίας Λαναρά, όλα τα μηχανήματα που ήταν εγκατεστημένα στο εργοστάσιο καταστράφηκαν.

Στην αιχμή της λειτουργίας του νηματοουργείου, κατά την περίοδο που ιδιοκτήτης ήταν ο Αθανάσιος Σωσσιδής, το εργοστάσιο λειτουργούσε όλο το εικοσιτετράωρο και απασχολούσε προσωπικό σε τρεις βάρδιες, ηλικίας άνω των 16 ετών και σε αριθμό μεγαλύτερο των 400 ατόμων. Στα περισσότερα μηχανήματα εργαζόνταν γυναίκες, ενώ στο σκούτσερ, στα λανάρια και στη συσκευασία εργαζόνταν κυρίως άντρες.

Με βάση την αρχιτεκτονική αποτύπωση, τη μελέτη παλιότερων φωτογραφιών του βιομηχανικού συγκροτήματος και

την επιτόπια παρατήρηση εντοπίστηκαν οι διαφορετικές οικοδομικές φάσεις των κτιρίων. Οι αλλαγές στην εσωτερική διάρθρωση των χώρων, καθώς και οι προσθήκες νέων κτιριακών όγκων είχαν στόχο να ανταποκριθούν στις νέες απαιτήσεις που δημιουργήθηκαν λόγω του εκσυγχρονισμού του εξοπλισμού, της αύξησης της παραγωγής και του εργατικού δυναμικού. Από τη μελέτη της εξέλιξης του βιομηχανικού συγκροτήματος προκύπτουν τέσσερις φάσεις.⁶

Η πρώτη φάση (ιδιοκτησία Σωσσιδής) οριοθετείται από την κατασκευή του βιομηχανικού συγκροτήματος, το 1902, έως το 1951. Κατά την περίοδο αυτή κατασκευάζεται ο κύριος χώρος παραγωγής, χτίζονται οι εργατικές κατοικίες εντός και εκτός των τειχών, το μηχανουργείο, οι αποθηκευτικοί χώροι, οι δύο πύργοι και η κατοικία του διευθυντή. Κατά τη δεύτερη φάση (1952-1966, ιδιοκτησία αδελφών Λαναρά) χτίζεται νέα εργατική κατοικία από οπτόπλινθους, η κατοικία του φύλακα δίπλα στην κεντρική είσοδο του κύριου χώρου παραγωγής και μια προσθήκη στην κατοικία του διευθυντή. Η τρίτη φάση (ιδιοκτησία Πασχαλίδης) ξεκινά το 1966 με την κατασκευή νέου κτιριακού όγκου, με χώρο ανεμών στο ισόγειο και χώρο διοίκησης στον όροφο. Την ίδια περίοδο πραγματοποιείται και η προσθήκη της νοτιοανατολικής πτέρυγας, όπου μεταφέρθηκαν τα νέα μηχανήματα με ανεξάρτητους ηλεκτροκινητήρες. Με την πυρκαγιά του 1972 το συγκρότημα διανύει την τέταρτη φάση του (συνέχεια ιδιοκτησίας Πασχαλίδης), κατά την οποία καταστρέφεται ολοσχερώς η στέγη του κύριου χώρου παραγωγής και αντικαθίσταται από μεταλλική. Επίσης τα ανοίγματα σφραγίζονται, τα δάπεδα σε πολλούς χώρους επιστρώνονται με σκυρόδεμα, καταρρέει η στέγη στο χώρο του σκούτσερ, καταστρέφονται οι χώροι

4. Το νηματοουργείο «Βέρμιον» κατά την τρίτη φάση (1966-1972).

από τους οποίους ξεκινούσε η κίνηση του κεντρικού άξονα και καθαιρούνται τμήματα τοιχοποιιών.

Η τυπολογία του συγκροτήματος συγκεντρώνει τα περισσότερα χαρακτηριστικά του παραδοσιακού κτιρίου όσον αφορά στα υλικά και στους τρόπους δομής του. Παρ' όλα αυτά, η μορφή του δεν είναι τυχαία και ανεπίσημη, ούτε παρουσιάζει ασυμμετρίες, ακανόνιστους τοίχους και ανοίγματα, χαρακτηριστικά της παραδοσιακής αρχιτεκτονικής. Αντίθετα, το νηματοουργείο χαρακτηρίζεται από συμμετρία και μεγαλοπρέπεια, ανάλογη με αντίστοιχα κτίρια του εξωτερικού. Η κάτοψη είναι αρκετά συγκροτημένη και το κτιριακό συγκρότημα στο σύνολό του έχει να παρουσιάσει μια επιμέλεια τόσο ως προς την άρθρωση και τη μορφή του όσο και ως προς την κατασκευή του. Η οργάνωση του χώρου συνδέεται άμεσα με τη λειτουργία του και χαρακτηρίζεται από απλότητα και σαφήνεια.

Όσον αφορά στη μορφολογία του νηματοουργείου «Βέρμιον», αυτό θυμίζει άλλες κτιριακές εγκαταστάσεις οχυρωματικού χαρακτήρα. Επίσης, η μορφή του κυρίως όγκου του νηματοουργείου έχει άμεση σχέση με ανάλογα ευρωπαϊκά βιομηχανικά κτίρια του 19ου αιώνα. Διαφέρει βέβαια στο σημείο της υπερύψωσης της δίρριχτης στέγης, τυπολογικό χαρακτηριστικό εκκλησιαστικής αρχιτεκτονικής. Τα ανοίγματα είναι διακοσμημένα με λαξευμένους λίθους οι οποίοι σχηματίζουν ένα κορνίζωμα γύρω από αυτά. Οι λίθοι αυτοί «δένουν» ψηλά, στο μέσο του τόξου, με το κλειδί, δείγμα μίμησης κλασικού προτύπου. Επιπρόσθετα, αναφορά στον κλασικισμό αποτελεί και το αέτωμα στην πρόσοψη του κτιρίου.

Στο νηματοουργείο «Βέρμιον» υιοθετήθηκαν υλικά και τεχνικές της ήδη εξελιγμένης οικοδομικής τεχνολογίας άλλων ευρωπαϊκών χωρών. Τα βασικά υλικά κατασκευής του είναι ο πωρόλιθος και το ξύλο. Η ξυλεία χρησιμοποιήθηκε στα περισσότερα τμήματα της κατασκευής και κυρίως στη στέγη και τα στοιχεία στήριξής της, στα κουφώματα, στα σενάζ και τα δάπεδα. Οπτόπλινθοι χρησιμοποιήθηκαν για την επίστρωση ορισμένων δαπέδων, ενώ για την επικάλυψη της στέγης επιλέχθηκαν γαλλικά κεραμίδια, κεραμικά και γυάλινα, που είχαν εισαχθεί από τη Γαλλία.

Το βασικό τμήμα του νηματοουργείου αποτελείται από έναν ορθογωνικό όγκο (διαστάσεων κάτοψης 16x45 μέτρων) με φέρουσα τοιχοποιία από πωρόλιθο και δίρριχτη υπερυψωμένη κεραμοσκεπή. Οι εξωτερικές επιφάνειες των τοίχων ήταν λιτές, χωρίς διακοσμητικά στοιχεία και τις διέκοπταν μόνο οι σειρές των ανοιγμάτων.

Όσον αφορά στη θεμελίωση, το υπέδαφος ολόκληρης της περιοχής είναι βραχώδες, αποτελούμενο από ασβεστολιθικά πετρώματα. Προκειμένου να θεμελιωθούν τα κτίρια του συγκροτήματος, οι φέροντες τοίχοι «εισχωρούν» και πακτώνονται στο βραχώδες υπέδαφος. Η θεμελίωση της λιθοδομής είναι αβαθής, περί το ένα μέτρο και αποτελείται από αργούς λίθους.

Η περιμετρική φέρουσα τοιχοποιία του ισογείου και του ορόφου έχει πάχος 80 εκατοστών και είναι κατασκευασμένη από λαξευτό πωρόλιθο. Το κτίσιμό της έχει γίνει αμφίπλευρα και στο εσωτερικό της λιθοδομής υπάρχουν μικρότεροι λίθοι. Ως συνδετικό υλικό έχει χρησιμοποιηθεί το ασβεστοκονίαμα. Στον όροφο εντοπίζονται τρία σενάζ: το πρώτο κάτω από την ποδιά των παραθύρων, το δεύτερο στο μέσο του ύψους τους και το τρίτο στη βάση του ημικυκλικού τόξου τους. Εσωτερικά, τα σενάζ είναι ξύλινα, ενώ εξωτερικά είναι προστατευμένα από συμπαγείς οπτόπλινθους. Οι μεταλλικοί ελκυστήρες που ζώνουν το κτίριο γίνονται εμφανείς μόνο στα ανοίγματα και τις απολήξεις τους, όπου σχηματίζουν μεταλλικό «S». Το μεγαλύτερο μέρος των τοιχοποιιών του κυρίως τμήματος του νηματοουργείου δεν ήταν επιχρισμένο. Μόνο η εξωτερική επιφάνεια της υπερύψωσης της δίρριχτης στέγης και οι εσωτερικοί τοίχοι ήταν επιχρισμένοι με ασβεστοκονίαμα.

Το μεγαλύτερο τμήμα των δαπέδων είναι σήμερα επιστρωμένα με τιμεντοκονία. Μόνο στο χώρο που βρισκόταν

6. Το πίσω τμήμα του νηματοουργείου «Βέρμιον» κατά τη δεύτερη φάση (1952-1966).

το μηχάνημα του σκούσερ και στο χώρο όπου γινόταν η συσκευασία σώζεται επίστρωση από συμπαγείς οπτόπλινθους.

Τα ανοίγματα του ισογείου είναι τοξωτά και καταλήγουν σε ημικυκλικό τόξο. Είναι όμοια σε μορφή με αυτά του ορόφου, μικρότερα σε μέγεθος και είχαν μεταλλικά κιγκλιδώματα εξαρχής, σε αντίθεση με τα ανοίγματα του ορόφου όπου τα κιγκλιδώματα τοποθετήθηκαν αργότερα. Τα κουφώματα είχαν μεταλλικό σκελετό που σχημάτιζε κάναβο, τμήματα του οποίου ήταν ανοιγόμενα. Στα υπόλοιπα κτίρια του συγκροτήματος συναντάμε ποικιλία ανοιγμάτων.

Ο κύριος χώρος παραγωγής του νηματουργείου στεγαζόταν με ξύλινη δίρριχτη κεραμοσκεπή. Μετά την πυρκαγιά του 1972, η στέγη καταστράφηκε και αντικαταστάθηκε από νέα, δίρριχτη, με μεταλλικό σκελετό και επικάλυψη από μεταλλικό επιστέγασμα. Στους υπόλοιπους χώρους συναντάται μεγάλη ποικιλία τρόπων στέγασης. Υπάρχουν στέγες μονόριχτες, δίρριχτες και τρίριχτες με ξύλινο σκελετό και επικάλυψη, όπως προαναφέρθηκε, από γαλλικά κεραμίδια, κεραμικά ή γυάλινα. Άλλοι χώροι είναι στεγασμένοι με δώματα από οπλισμένο σκυρόδεμα ή στέγη ελάχιστης κλίσης άοπλου σκυροδέματος. Οι στέγες, στις περισσότερες περιπτώσεις συντελούν και στο φωτισμό των χώρων. Αυτό πραγματοποιείται είτε από μεμονωμένα τμήματα πριονωτής στέγης, είτε με δημιουργία φωταγωγών και την υπερύψωση τμήματος της στέγης, είτε, τέλος, με τη χρήση των γυάλινων γαλλικών κεραμιδιών.

Το νηματουργείο «Βέρμιον», λοιπόν, είναι ένα κτίριο πρωτότυπο, το οποίο συνδυάζει την παραδοσιακή αρχιτεκτονική με τις εξελιγμένες μορφές και τρόπους δόμησης της τότε Ευρώπης. Ο ρόλος του στην ιστορία της Βέροιας στάθηκε καταλυτικός, αφού όπως είπαμε αποτελούσε τη μεγαλύτερη υδροκίνητη βιομηχανική εγκατάσταση της πόλης. Αξίζει να σημειωθεί πως το αμέσως επόμενο σε κλίμακα εργοστάσιο, αυτό του Χατζηνικολάκη, δεν ξεπερνούσε σε κτιριακό όγκο και μέγεθος παραγωγής το ήμισυ του νηματουργείου «Βέρμιον». Κατά συνέπεια πρόκειται για ένα κτίριο με ιστορική αλλά και αρχιτεκτονική αξία και σίγουρα για ένα από τα πιο σημαντικά διασωθέντα δείγματα τους είδους του.

Ο κλωστοϋφαντουργικός τομέας κατείχε σημαντική θέση στην ελληνική οικονομία και συνοδεύτηκε από μεγάλη παραγωγή αξιόλογων βιομηχανικών συγκροτημάτων. Η Βέροια, η οποία από τα χρόνια της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας αποτέλεσε σημαντική βιομηχανική δύναμη, έχει να επιδείξει αξιόλογα δείγματα βιομηχανικής αρχιτεκτονικής. Η βιομηχανική της κληρονομιά αποτελεί μάρτυρα μιας περιόδου πλούσιας και δημιουργικής που ο αντίκτυπός της φτάνει μέχρι τις μέρες μας. Για να συνεχίσουν να λειτουργούν όμως τα μνημεία αυτά ως ζωντανό οργανισμό είναι απαραίτητο να στεγαστούν χρήσεις οι οποίες θα σέβονται τον αρχικό χαρακτήρα τους, θα ακολουθούν τη λογική και την κατασκευαστική τους αρχή. Για το λόγο αυτό είναι απαραίτητη η εκπόνηση μελέτης αποκατάστασης και επανάχρησης από ειδικευμένους επιστήμονες. Τέλος, απαραίτητος είναι και ο σχεδιασμός του ευρύτερου περιβάλλοντός με στόχο την ανάδειξη της βιομηχανικής κληρονομιάς της Βέροιας και την ομαλή ένταξη των βιομηχανικών συγκροτημάτων στον πολεοδομικό ιστό και τις ιστορικές διαδρομές της.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Όλες οι φωτογραφίες προέρχονται από το προσωπικό φωτογραφικό αρχείο Γεράσιμου Καλλιγά.

¹ Α. Μαργιέ / Α. Ματσάκη, «Αποκατάσταση και Επανάχρηση Νηματουργείου Βέρμιον στη Βέροια», διπλωματική εργασία για το Τμήμα Αρχιτεκτόνων Πολυτεχνικής Σχολής Α.Π.Θ., Ιούλιος 2006, σ. 60.

² Στη θέση που σήμερα λειτουργεί το νέο εργοστάσιο.

³ Ήταν δύο κτίρια, ένα μονώροφο και ένα διώροφο. Η οργάνωση των χώρων γινόταν κατά μήκος ενός επιμήκους διαδρόμου εκατέρωθεν του οποίου βρίσκονταν οι χώροι διαμονής. Σε κάθε χώρο κατοικούσε μία οικογένεια. Εάν μια οικογένεια αποτελούνταν από περισσότερα από πέντε άτομα, και εφόσον ήταν δυνατό, της παρεχωρείτο επιπλέον χώρος. Υπήρχε επίσης μια κοινή κουζίνα, πλυσταριό και χώροι υγιεινής. Η θέρμανση κάθε χώρου επιτυγχάνονταν ανεξάρτητα με τη χρήση ξυλόσομπας, γεγονός το οποίο δικαιολογεί και τον μεγάλο αριθμό καμινάδων σε κάθε κτίριο.

⁴ Αυτό ήταν και το μόνο μηχάνημα που λειτουργούσε απομονωμένο, για λόγους υγιεινής, έτσι ώστε να μην εισπνέεται από τους εργάτες η φύρα που παράγεται λόγω της συγκεκρωμένης διαδικασίας.

⁵ Μαργιέ / Ματσάκη, *ό.π.*, σ. 61.

⁶ Στο ίδιο, σ. 62.

Η ΒΕΡΟΙΑ ΚΑΙ Η ΒΙΟΜΗΧΑΝΙΑ ΤΗΣ ΠΕΡΙΟΧΗΣ: ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΑΝΑΔΡΟΜΗ

Η Βέροια είναι μία από τις αρχαιότερες πόλεις του κόσμου.¹ Το όνομά της παραμένει αναλλοίωτο στο πέρασμα των αιώνων. Σύμφωνα με την επικρατέστερη εκδοχή, που αποτελεί γλωσσολογική και ετυμολογική ερμηνεία, το όνομα «Βέροια» σημαίνει την πόλη με τα πολλά νερά.² Η Βέροια είναι χτισμένη στους ανατολικούς πρόποδες του όρους Βερμίου και δυτικά των Πιερίων. Αναπτύσσεται αμφιθεατρικά και καταλήγει ανατολικά στη μεγάλη πεδιάδα του Αλιάκμονα. Γνώρισε μεγάλη άνθηση σε όλες σχεδόν τις περιόδους της ιστορίας της, λόγω της στρατηγικής της θέσης και της εκμετάλλευσής του υδάτινου πλούτου της.

Η Βέροια έχει να επιδείξει θησαυρούς μεγάλης αξίας όλων των ιστορικών περιόδων. Οι ελληνοιστικοί πύργοι και τα τείχη, τα αρχαία μνημεία, οι βυζαντινοί ναοί και τα οθωμανικά κτίσματα, η εβραϊκή συνοικία, η παλιά πόλη με τις παραδοσιακές πετρόχτιστες κατοικίες και τα σαχνισιά, σχηματίζουν ένα αναξιοποίητο μέχρι στιγμής μωσαϊκό. Στο μωσαϊκό αυτό της πόλης έρχονται να προστεθούν και τα βιομηχανικά κτίσματα των αρχών του 20ού αιώνα, αξιόλογα από αρχιτεκτονική άποψη και χωροθετημένα σε περιοχές φυσικού κάλλους λόγω της ζωτικής τους ανάγκης για υδατοπτώσεις.

7. Το υφαντουργείο των αδελφών Χατζηνικολάκη.

Πρόκειται για πέτρινα, στιβαρά κτίρια που συνδυάζουν τοπικά υλικά, παραδοσιακούς και ευρωπαϊκούς τρόπους κατασκευής, καθώς και παραδοσιακά μορφολογικά και τυπολογικά χαρακτηριστικά. Αν και τα τελευταία χρόνια κάποια από αυτά τα βιομηχανικά κτίρια έχουν τύχει της δέουσας μεταχείρισης στις γύρω περιοχές (Έδεσσα, Νάουσα), στη Βέροια δεν επικρατεί ο ίδιος βαθμός ευαισθητοποίησης για την αποκατάστασή τους.³ Τα περισσότερα βιομηχανικά συγκροτήματα παραμένουν εγκαταλελειμμένα και η αρχική τους μορφή έχει αλλοιωθεί. Παρ' όλα αυτά, δεν μπορεί να αμφισβητηθεί η αξία των μνημείων αυτών, λόγω των αρχιτεκτονι-

κών τους αρετών και του σημαντικού ρόλου που διαδραμάτισαν στην ιστορία της ευρύτερης περιοχής.

Φυσικό προνόμιο της Βέροιας, της Νάουσας και της Έδεσσας είναι το τρεχούμενο νερό, το οποίο χρησιμοποιήθηκε ως πηγή ενέργειας για την πρώιμη ανάπτυξη της βιοτεχνίας και της βιομηχανίας. Η «υδραυλική δύναμη»,⁴ που προέρχεται από τις υδατοπτώσεις, αξιοποιήθηκε για πρώτη φορά κατά την περίοδο της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας ύστερα από πρωτοβουλία των Ναουσαίων.⁵ Από το 1850 και μετά τα μικρότερα ποτάμια με συνεχή και ικανοποιητική ροή νερών και με μεγάλη υψομετρική διαφορά στα τμήματα της κοίτης τους, ήταν αυτά που κρίνονταν κατάλληλα για τις εγκαταστάσεις βιοτεχνικών και βιομηχανικών μονάδων. Αρχικά, το 1874, πραγματοποιήθηκε η μερική αξιοποίηση των υδατοπτώσεων της Νάουσας και αργότερα της Έδεσσας και της Βέροιας.

Στις αρχές του 19ου αιώνα παρατηρείται μετακίνηση παραγωγικών δυνάμεων προς τις πόλεις της Κεντρικής Μακεδονίας, όπου η εξειδίκευση στην παραγωγή μεταποιημένων προϊόντων δημιουργεί νέες θέσεις εργασίας.⁶ Το οθωμανικό κράτος, προωθεί την κίνηση αυτή θεσπίζοντας φορολογικές απαλλαγές για τους βιομηχάνους και ίσα δικαιώματα σε όλους τους Οθωμανούς υπηκόους, ανεξάρτητα από το θρήσκευμά τους. Από το 1839 έως το 1877 διανύεται η περίοδος του Τανζιμάτ⁷ η οποία στόχευε στην οικονομική ανάπτυξη, στον εξευρωπαϊσμό και τη βιομηχανική εξέλιξη της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας.

Το 1873 με εντολή της Πύλης, Ευρωπαίοι μηχανικοί στάλθηκαν για τον έλεγχο των δυνατοτήτων βιομηχανικών επενδύσεων στην περιοχή της Μακεδονίας. Οι πόλεις Βέροια, Έδεσσα και Νάουσα συγκέντρωναν το ενδιαφέρον λόγω των υδατοπτώσεων, της φτηνής ενέργειας και της σιδηροδρομικής σύνδεσης με τη Θεσσαλονίκη. Οι Βαλκανικοί Πόλεμοι, όμως, και ο Α΄ Παγκόσμιος ανέκοψαν την εξέλιξη προς αυτή την κατεύθυνση.

Το 1912 ξεκίνησε η εκπόνηση μελέτης για την εκμετάλλευση του υδάτινου πλούτου της περιοχής, η οποία ολοκληρώθηκε ύστερα από δύο χρόνια. Σύμφωνα με σχετικό υπόμνημα που υποβλήθηκε στην κυβέρνηση, τονίζονταν ότι χωρίς μεγάλα ανυψωτικά και διοχετευτικά έργα, οι υδραυλικές δυνάμεις της Μακεδονίας οι οποίες θα προέρχονταν από τη λίμνη της Βεγορίτιδος, από τους καταρράκτες του Άγρα και της Έδεσσας και από τις υδατοπτώσεις της Νάουσας και της Βέροιας, μπορούσαν να αποδώσουν ισχύ 40.000 ίππων συνολικά.⁸ Ωστόσο, τα παραπάνω υδραυλικά έργα δεν κατασκευάστηκαν εξαιτίας της αντίδρασης των βιομηχάνων της Νάουσας, οι οποίοι υποστήριζαν ότι το κράτος όφειλε να αξιοποιήσει τα ανεκμετάλλευτα έως τότε ύδατα και όχι αυτά που ήδη και «δικαιωματικά», όπως έλεγαν, εκμεταλλεύονταν οι ίδιοι. Εντωμεταξύ, οι βιομηχανίες που δημιουργήθηκαν στις τρεις πόλεις κατά την περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας παρήγαγαν στην Έδεσσα ισχύ 3.000 ίππων, στη Νάουσα 4.000 και στη Βέροια 1.500.

Στις αρχές του 20ού αιώνα, η Νάουσα αποτελεί το πιο οργανωμένο βιομηχανικό κέντρο σε ολόκληρη την Οθωμανική Αυτοκρατορία. Στην Έδεσσα ιδρύονται εριουργεία,⁹ νηματουργεία και μεταξουργεία. Παράλληλα, στη Βέροια, από το 1850, λειτουργούν υδροκίνητοι αλευρόμυλοι, υδροτριβεία, λαδόμυλοι και βυρσοδεψεία. Υπήρχαν επίσης δύο μεγάλα νηματουργεία και υφαντουργεία: του Δημήτριου Σωσσιδη και των Αδελφών Χατζηνικολάκη. Η λειτουργία τους ξεκίνησε την τελευταία περίοδο της οθωμανικής κυριαρχίας και συνεχίστηκε μέχρι το 1960.

Κατά τη διάρκεια του 18ου και του 19ου αιώνα, τα προϊόντα της Νάουσας, της Έδεσσας και της Βέροιας εξαγονται από την Αίγυπτο έως τη Συρία. Όταν το 1912 η περιοχή εντάσσεται στο ελληνικό κράτος έχει να επιδείξει αξιόλογη βιομηχανική υποδομή. Στη συνολική παραγωγή της βιομηχανίας, η Νάουσα κάλυπτε το 50%, η Θεσσαλονίκη το 25%, η Έδεσσα το 20% και η Βέροια το 5%. Η φαινο-

μενική ανάπτυξη όμως που επιτυγχάνεται έως το 1924, με τον εκσυγχρονισμό των μηχανημάτων, θα ανακοπεί το 1932. Η παγκόσμια οικονομική κρίση, ο Β΄ Παγκόσμιος Πόλεμος και ο Εμφύλιος θα οδηγήσουν τη βιομηχανία της περιοχής σε παρακμή.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

¹ Η ακριβής χρονολογία της ίδρυσης της πόλης δεν είναι γνωστή. Είναι γνωστό ότι πολύ κοντά της, στο χωριό Ν. Νικομήδεια, βρέθηκε ο πρώτος νεολιθικός οικισμός, που χρονολογείται γύρω στο 6.000 π.Χ. Εκτιμάται λοιπόν ότι το ίδιο περίπου χρονικό διάστημα δημιουργήθηκε και η Βέροια. Γ. Χιονίδης, *Συνοπτική ιστορία της Βέροιας – Δύο ομιλίες*, Θεσσαλονίκη 1981, σ. 6.

² Στο ίδιο, σ. 9.

³ Εξαίρεση αποτελεί ο αλευρόμυλος του Μάρκου, ο οποίος στεγάζει σήμερα, μετά την αποκατάστασή του, το Βυζαντινό Μουσείο Βέροιας.

⁴ Ο όρος χρησιμοποιήθηκε από τους Ι.Μ. Μαυρογορδάτο και Α.Χ. Χαμουδόπουλο σε μελέτη που συνέταξαν κατά το 1931.

⁵ Οι κεφαλαίοι ήταν ομογενείς Ναουσαίοι, που είχαν εμπορικούς οίκους στο εξωτερικό. Αυτές οι επενδύσεις τους απέδιδαν μεγάλο κέρδος λόγω του χαμηλού κόστους παραγωγής. Χρησιμοποιώντας τελειοποιημένα ευρωπαϊκά μηχανήματα, φθηνή και καλή πρώτη ύλη, παρήγαγαν προϊόντα εφάμιλλα και ανταγωνίσμα με τα αγγλικά. Η υψηλή αυτή ποιότητα συντέλεσε στο να γίνουν οι κύριοι προμηθευτές της κεντρικής Βαλκανικής, της Αλβανίας, της Ηπείρου, της Βοσνίας και της Κροατίας. Γ. Παλάσκας, «Οι πρώτες βιομηχανικές εγκαταστάσεις στην Κεντρική Μακεδονία (19ος-20ός αι.)», *Αρχαιολογία* 18 (1986), σ. 30.

⁶ Στα τέλη του 17ου αιώνα ο Ε. Τσελεμπή αναφέρει πληθυσμό 7.000, το 1797 ο Beaujour 12.000 και λίγο αργότερα ο Cousinery 24.000 κατοίκους.

⁷ Κ. Θεολογίδου, «Υδροκίνητες εγκαταστάσεις των αρχών του αιώνα στη Βέροια», *Πρακτικά Διεθνούς Συνεδρίου Παραδοσιακής Βαλκανικής Αρχιτεκτονικής, Βέροια 12-15 Οκτωβρίου 2000*, Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής Βέροιας, Δήμος Βέροιας, σ. 129.

⁸ Τ. Μπαίτσης, *Νάουσα, Οι βιομηχανίες του χθες και του σήμερα*, εκδ. Νομαρχιακής Αυτοδιοίκησης Ημαθίας, Βέροια 1997, σ. 27.

⁹ Βιομηχανίες κατεργασίας ερίου (μαλλιού) για την κατασκευή μάλλινων ειδών (υφασμάτων, πλεκτών, ταπήτων κ.λπ.).

ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΑ

ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ, *Οι απαρχές της εκβιομηχάνισης στην Ελλάδα τον 19ο αιώνα*, Αθήνα 1986.

ΑΓΡΙΑΝΤΩΝΗ ΧΡΙΣΤΙΝΑ / ΛΗΔΑ ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΑΚΗ (επιμ.), *Ελληνικό Τμήμα Διεθνούς Επιτροπής για τη Διατήρηση της Βιομηχανικής Κληρονομιάς (ΤΙCCH)*, *Τεκμήρια βιομηχανικής ιστορίας, Πρακτικά Γ΄ Πανελληνίας Επιστημονικής Συνάντησης, Ερμούπολη, 20-22 Οκτωβρίου 2000*.

«Βιομηχανική αρχαιολογία» (αφιέρωμα), *Αρχαιολογία* 18 (1986).

ΓΑΒΡΙΗΛΙΔΗΣ ΘΩΜΑΣ, *Βέροια 14ος-20ός αιώνας*, εκδ. Κώστα Κάκαρη, Βέροια 1998.

ΔΕΜΙΡΗ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΑ, *Τα ελληνικά κλωστοϋφαντουργεία*, εκδ. Πολιτιστικό Τεχνολογικό Ίδρυμα ΕΤΒΑ, Αθήνα 1991.

ΔΗΜΗΤΡΙΑΔΗΣ ΒΑΣΙΛΗΣ, *Κεντρική και Δυτική Μακεδονία κατά τον Εβλιά Τσελεμπή*, εκδ. Εταιρία Μακεδονικών σπουδών, Θεσσαλονίκη 1973.

ΘΕΟΛΟΓΙΔΟΥ ΚΛΕΟΠΑΤΡΑ, «Υδροκίνητες εγκαταστάσεις των αρχών του αιώνα στη Βέροια», *Διεθνές Συνέδριο Παραδοσιακής Βαλκανικής Αρχιτεκτονικής, Βέροια 12-15 Οκτωβρίου 2000*, εκδ. Δήμος Βέροιας, Διεθνές Ινστιτούτο Παραδοσιακής Αρχιτεκτονικής Βέροιας.

ΜΑΡΓΙΕ ΑΝΑΣΤΑΣΙΑ / ANNA ΜΑΤΣΚΑΝΗ, «Αποκατάσταση και επανάχρηση του νηματοουργείου «Βέρμιον» στη Βέροια», διπλωματική εργασία, Τμήμα Αρχιτεκτόνων, Πολυτεχνική Σχολή ΑΠΘ, Θεσσαλονίκη 2006.

ΠΑΠΑΘΕΟΔΩΡΟΥ Θ. Κ., *Οικοδομική*, Αθήνα 1960.

ΡΑΠΤΑΚΗΣ ΙΩΑΝΝΗΣ, *Οικοδομική και κατασκευή διαφόρων έργων*, τόμ. 2, Αθήνα 1907.

ΤΡΑΚΟΣΟΠΟΥΛΟΥ Κ. / Μ. ΔΟΥΣΗ / Ν.Κ. ΧΑΤΖΗΤΡΥΦΩΝ (επιμ.), *Ήπιες επεμβάσεις για την προστασία ιστορικών κατασκευών, Πρακτικά 2ου συνεδρίου, Θεσσαλονίκη 14-16 Οκτωβρίου 2004*, τόμ. 2, ΥΠΠΟ, Εφορεία Νεοτέρων Μνημείων Κεντρικής Μακεδονίας, Τεχνικό Επιμελητήριο Ελλάδας, Τμήμα Κεντρικής Μακεδονίας, Θεσσαλονίκη 2004.

ΧΙΟΝΙΔΗΣ ΓΕΩΡΓΙΟΣ, *Συνοπτική ιστορία της Βέροιας - Δύο ομιλίες*, Θεσσαλονίκη 1981.

The “Vermion” Spinnery in Veroia

Anastasia Margie - Anna Matskani

Veroia, Naoussa and Edessa, the three most important towns of Central Macedonia, had always enjoyed the natural gift of water falling and explored its hydraulic power. This asset resulted to an industrial development that lasted from the early nineteenth century to the middle of the twentieth. A number of remarkable industrial buildings were erected during these years, which register a thriving and creative period with an effect still present.

Among the edifices of the group, the “Vermion” Spinnery, one of the largest spinning mills in Macedonia, represents an early example of industrial complexes in Greece, and provides areas for production, administration and workers housing. It is surrounded by stone-walls and towers that recall fortifications. The typology of the complex exhibits all the features of a traditional building, enriched with characteristics of religious architecture. Its distinct morphology is composed with elements deriving from Classicism and others that are typical of similar European nineteenth-century complexes, such as strict symmetry and grandeur.

In the years of its operation, the modernization of equipment, the increase of personnel and production and the natural damage and decay resulted to a number of additions in its interior and to alterations of its original form. Today, although the “Vermion” Spinnery remains inactive, it still retains its architectural value and its role in the history of the broader region.